

ДІАГНОСТИКА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми. Сьогодні при підготовці фахівців у вищій школі України використовується кваліфікаційний підхід до освіти, суть якого полягає в тому, що стандарти вищої освіти – освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників вищих навчальних закладів, освітньо-професійні програми підготовки і засоби діагностики якості вищої освіти орієнтують вищі навчальні заклади (ВНЗ) в основному на формування в студентів професійних якостей фахівців, що забезпечують виконання випускниками професійних функцій, визначених узагальненим об'єктом діяльності після випуску з ВНЗ.

При кваліфікаційному підході парадигма освіти, так звана ЗУН (знання, уміння, навички), яка реалізується в традиційній (роз'яснювально-ілюстративній) системі навчання, орієнтована на засвоєння студентами предметних, рознесених по багатьом навчальним дисциплінам знань, умінь та навичок.

Прийнята на практиці система оцінювання якості вищої освіти випускника ВНЗ тільки по оцінках в балах, одержаних студентом на контрольних навчальних заходах, передбачених навчальним планом, не повністю відповідає Закону України “Про вищу освіту”, де визначено, що “якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства”.

Це твердження базується на тому, що оцінки в балах, одержані студентом на контрольних навчальних заходах, передбачених навчальним планом, не повною мірою характеризують рівень професійної компетентності та інші якості випускника ВНЗ, сформульовані в Законі України “Про вищу освіту” стосовно якості вищої освіти. Варто зазначити, що у відомих роботах [1, с.241; 7, с.18] поняття “компетентність” трактується як володіння знаннями, уміннями, навичками, життєвим досвідом, що дозволяє судити про будь-що, робити або вирішувати що-небудь. Крім того, практика показує, що не всі студенти-відмінники мають високі моральні, психологічні та інші соціально значущі якості.

У зв'язку з цим висувається завдання забезпечення освітою більш повного, особистісного і соціально орієнтованого результату освітньої діяльності того, хто навчається. Висловлене повною мірою відповідає принципам Болонського процесу, спрямованим на формування до 2010 року єдиного європейського простору вищої освіти, важливе місце в якому посідають проблеми створення загальноєвропейської системи забезпечення якості вищої освіти. У цій системі результат вищої освіти пропонується оцінювати рівнем компетентності фахівця – випускника ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох наукових публікаціях із проблем вищої освіти [2-8] ставляться питання, що парадигма освіти ЗУН не повною мірою враховує зміни, що відбуваються в світі, зміни в галузі цілей освіти, які співвідносяться з глобальною задачею входження випускників ВНЗ до соціального світу, їх адаптацією до соціального життя і продуктивної трудової діяльності.

Згідно з принципами Болонського процесу, замість парадигми освіти ЗУН пропонується використовувати принципово нову парадигму вищої освіти СВЕ (Competence

– based education), основану на формуванні у студентів певних компетенцій та діагностуванні рівня компетентностей фахівців-випускників ВНЗ як результату вищої освіти.

У своїй роботі Н.Ю. Шведова тлумачить поняття “компетенція” як коло питань, в яких хтось добре освічений; коло чіхось повноважень, прав [9].

На основі узагальнення наукових праць російських психологів у роботі [2] при визначенні актуальних видів компетенцій та їх змісту запропоновано виходити з таких положень:

людина є суб’єкт спілкування, пізнання, праці;
людина проявляє себе у системі ставлення до суспільства, інших людей до себе, до праці;

компетентність людини має вектор розвитку, що постійно розширюється;
професіоналізм включає компетентності.

Згідно з документами Комісії європейських спільнот (Commission of the European Communities, 2005 р.), підсумкова (оцінювана) компетенція фахівця повинна включати когнітивну, функціональну та особистісну складові.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження сутності компетентнісного підходу до визначення змісту підготовки та надання пропозицій щодо діагностики компетентності військових фахівців.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Міністерстві освіти і науки України проводиться робота над формуванням вимог та рекомендацій щодо структури та змісту нових стандартів вищої освіти, які повинні бути сформовані на основі компетентнісного підходу до визначення змісту підготовки та системи кредитів ECTS згідно з принципами Болонського процесу. Мова іде не про повну заміну існуючого змісту освіти, а про зміщення акцентів в оцінці значущості його результатів.

Компетентнісний підхід до вищої освіти означає, що результат вищої освіти діагностується як підготовленість випускника ВНЗ до здійснення професійної діяльності, такого, що має не тільки знання, уміння і навички по спеціальності підготовки, але й такі особистісні якості як мотивація до продуктивної діяльності, рівень розвитку інтелекту, ступінь засвоєння культурних та етичних норм та інших якостей соціального і гуманітарного характеру.

У наукових публікаціях із проблем вищої освіти розглядаються різні підходи до структурування видів компетенцій. Усі види компетенцій можна об’єднати у три групи [2].

Перша група об’єднує компетенції, що відносяться до самої людини як особистості, суб’єкту діяльності та спілкування. До цієї групи входять компетенції: збереження здоров’я; ціннісно-сміслова; громадянськості; самовдосконалення та саморозвитку.

Друга група об’єднує компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини та соціальної сфери. До цієї групи входять компетенції: інтеграції знання; соціальної взаємодії; спілкування.

Третя група об’єднує компетенції, що відносяться до діяльності людини: пізнавальна, інформаційно-технологічна, предметна.

Тобто такий поділ компетенцій на групи повністю співпадає з рекомендаціями Комісії європейських спільнот щодо складових компетенцій фахівця.

Виходячи з наведених вище компетенцій, можна перейти до визначення компетентності фахівця, розуміючи під компетентністю якість фахівця, який має вищу освіту певного ступеня (бакалавр, магістр), що виражається в готовності (здатності) на його

основі до успішної (продуктивної, ефективної) діяльності з урахуванням її соціальної значущості і соціальних ризиків, які можуть бути з нею пов'язані.

Під компетентністю випускника вищого навчального закладу ми розуміємо інтегральну характеристику особистості фахівця, що відображає рівень необхідних знань, вмінь, навичок, професійно важливих якостей, достатніх для виконання ним посадових обов'язків, а також рівень знань і умінь, необхідних для професійного зростання, зміни профілю роботи, а також інноваційної діяльності.

Компетентного фахівця відрізняє вміння серед багатьох рішень обирати оптимальне, аргументовано спростовувати хибні рішення, піддавати сумніву ефектні, але неефективні рішення, тобто мати критичне мислення. Компетентність передбачає також постійне оновлення знань, володіння новою інформацією для успішного вирішення професійних завдань у визначений час та в певних умовах. Професіонал повинен не тільки розуміти сутність проблеми, але й уміти вирішити її практично. Причому в залежності від конкретної ситуації фахівець може застосувати той чи інший метод, який найбільш придатний до даних умов.

Оскільки підготовка військового фахівця для Збройних Сил України інтегрована в державну систему вищої освіти України, слід очікувати, що й у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) буде здійснений перехід на компетентнісний підхід до військової освіти, насамперед, до діагностики якості підготовки військових фахівців.

Для ілюстрації компетентнісного підходу до діагностики якості вищої освіти випускника ВВНЗ нижче наводиться таблиця 1, де три групи компетентностей поділяються на складові, а для якісної оцінки кожної з них використовуються характеристики, запропоновані в роботі [2]. Ці характеристики використовуються як критерії кількісних оцінок кожної складової компетентності й інтегральної компетентності військового фахівця.

У цій таблиці, з метою скорочення її об'єму, наведені далеко не всі складові кожної групи компетентностей. Визначення повного переліку складових компетентностей кожної групи та їх найменувань є предметом самостійних досліджень. Згідно з таблицею 1 інтегральна оцінка компетентності військового фахівця O_K буде визначатися сумою оцінок O_i трьох груп компетентностей з урахуванням їх вагових коефіцієнтів α_i :

$$O_K = \sum_{i=1}^3 \alpha_i \times O_i \quad (1)$$

Чисельне значення вагових коефіцієнтів кожної групи компетентностей α_i можуть бути визначені шляхом опитування експертів. Ці значення залежать від вимог до компетентностей фахівців у залежності від особливостей військово-професійної діяльності та соціальної сфери, в якій ця діяльність здійснюється. Якщо враховувати різну вагу характеристик відповідних компетентностей фахівця, то чисельне значення i -ої оцінки у співвідношенні (1) буде визначатися сумою:

$$O_1 = \sum_{j=1}^5 \beta_{1j} \times O_{1j}; \quad O_2 = \sum_{j=1}^2 \beta_{2j} \times O_{2j}; \quad O_3 = \sum_{j=1}^7 \beta_{3j} \times O_{3j}, \quad (2)$$

де O_{1j} , O_{2j} , O_{3j} , β_{1j} , β_{2j} , β_{3j} – оцінки складових компетентностей в кожній групі компетентностей і вагові коефіцієнти цих оцінок.

Таблиця 1

Види компетентностей військового фахівця та їх характеристика

Види компетентностей військового фахівця	Характеристики складових компетентностей					Оцінка складових компетентностей військового фахівця
	Готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект)	Володіння знанням змісту компетентності (когнітивний аспект)	Прояв компетентності в стандартних і нештатних ситуаціях (поведінський аспект)	Ставлення до змісту компетентності та об'єкту її прикладання (ціннісно-смісловий аспект)	Емоційно-вольова регуляція процесу і результати прояву компетентності	
1	2	3	4	5	6	7
1. Компетентності, що відносяться до самої людини як особистості, суб'єкту військово-професійної діяльності						
1.1. Знання та дотримання норм здорового образу життя	O ₁₁₁	O ₁₁₂	O ₁₁₃	O ₁₁₄	O ₁₁₅	O ₁₁
1.2. Ціннісно-сміслова орієнтація у світі (цінності життя, культури, науки, історії України)	O ₁₂₁	O ₁₂₂	O ₁₂₃	O ₁₂₄	O ₁₂₅	O ₁₂
1.3. Інтеграція знань: структурування знань, розширення та застосування накопичених знань	O ₁₃₁	O ₁₃₂	O ₁₃₃	O ₁₃₄	O ₁₃₅	O ₁₃
1.4. Громадянськості: знання та дотримання прав і обов'язків громадянина України	O ₁₄₁	O ₁₄₂	O ₁₄₃	O ₁₄₄	O ₁₄₅	O ₁₄
1.5. Саморозвитку та вдосконалення: смисл життя, професійний розвиток, мовний розвиток, оволодіння культурою української мови, володіння іноземною мовою	O ₁₅₁	O ₁₅₂	O ₁₅₃	O ₁₅₄	O ₁₅₅	O ₁₅
Оцінка компетентностей 1						O ₁
2. Компетентності, що відносяться до соціальної взаємодії військового фахівця та соціальної сфери						

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
2.1. Соціальна взаємодія з суспільством, сім'єю, військовим колективом; конфлікти та їх гасіння; соціальна мобільність	O ₂₁₁	O ₂₁₂	O ₂₁₃	O ₂₁₄	O ₂₁₅	O ₂₁
2.2. Спілкування: усне та письмове, діалог, створення та сприйняття тексту; діловодство; комунікативні здібності	O ₂₂₁	O ₂₂₂	O ₂₂₃	O ₂₂₄	O ₂₂₅	O ₂₂
Оцінка компетентностей 2						O ₂
3. Компетентності, що відносяться до військово-професійної діяльності військового фахівця						
3.1. Пізнавальна діяльність: постановка та вирішення пізнавальних завдань; створення та вирішення проблемних ситуацій; продуктивне пізнання	O ₃₁₁	O ₃₁₂	O ₃₁₃	O ₃₁₄	O ₃₁₅	O ₃₁
3.2. Знання військових статутів Збройних Сил України	O ₃₂₁	O ₃₂₂	O ₃₂₃	O ₃₂₄	O ₃₂₅	O ₃₂
3.3. Уміння організувати виконання підлеглими вимог військових статутів Збройних Сил України	O ₃₃₁	O ₃₃₂	O ₃₃₃	O ₃₃₄	O ₃₃₅	O ₃₃
3.4. Знання устрою озброєння, яким оснащений підлеглий підрозділ (військової техніки, принципів його функціонування та бойових можливостей)	O ₃₄₁	O ₃₄₂	O ₃₄₃	O ₃₄₄	O ₃₄₅	O ₃₄
3.5. Уміння організувати підтримання озброєння та військової техніки у встановленому ступені бойової готовності	O ₃₅₁	O ₃₅₂	O ₃₅₃	O ₃₅₄	O ₃₅₅	O ₃₅
3.6. Знання основ військової психології та педагогіки	O ₃₆₁	O ₃₆₂	O ₃₆₃	O ₃₆₄	O ₃₆₅	O ₃₆
3.7. Уміння проводити навчальні заняття з підлеглим особовим складом	O ₃₇₁	O ₃₇₂	O ₃₇₃	O ₃₇₄	O ₃₇₅	O ₃₇
Оцінка компетентностей 3						O ₃
Інтегральна оцінка компетентності						O _К

Сума вагових коефіцієнтів:

$$\sum_{j=1}^5 \beta_{1j} = \sum_{j=1}^2 \beta_{2j} = \sum_{j=1}^7 \beta_{3j} = 1 \quad (3)$$

Компетентність військового фахівця – випускника ВВНЗ проявляється в процесі його військово-професійної діяльності, у поведінці в сфері соціального та суспільного життя. Тому рівень компетентності випускника ВВНЗ можна діагностувати з певною об'єктивністю (достовірністю) тільки після певного періоду його військово-професійної діяльності на конкретній посаді. До діагностики компетентності військового фахівця можуть залучатися експерти – посадові особи, що посідають вищі службові посади і мають більш високий рівень компетентності порівняно з оцінюваним військовим фахівцем.

Вищі військові навчальні заклади мають значно більші можливості щодо використання компетентнісного підходу до вищої освіти порівняно з цивільними ВНЗ. Військові фахівці згідно державного кадрового замовлення готуються на конкретні посади. Тому компетенції випускників ВВНЗ у розумінні кола повноважень, наданих їм як посадовим особам, визначені нормативними документами (статуту ЗС України, положення, інструкції). Компетенції в розумінні знань і досвіду змісту військово-професійної діяльності визначені службовими функціями відповідних посадових осіб. Тому третя група компетентностей, що відносяться до військово-професійної діяльності військового фахівця, з певною повнотою відбивається в освітньо-кваліфікаційній характеристиці випускників ВВНЗ та варіативній частині освітньо-професійної програми підготовки і в змісті відповідних навчальних дисциплін.

Науковий фундамент компетенцій першої та другої груп закладається у курсантів в процесі освоєння ними змісту гуманітарних і соціально-економічних навчальних дисциплін. У формуванні цих компетенцій мають взяти активну участь усі викладачі на всіх навчальних заняттях в єдиній системі організаційних, морально-психологічних та військово-соціальних заходів, що проводяться у ВВНЗ.

Формування актуальних компетенцій випускника ВВНЗ може здійснюватися при використанні *концепції контекстного підходу* до організації навчального процесу [6,7]. Ця концепція передбачає організацію підготовки курсантів у контексті їх реальної військово-професійної діяльності після випуску з ВВНЗ. В основу планування навчального процесу покладається модель військово-професійної діяльності випускника ВВНЗ зі спеціальності й спеціалізації спеціальності підготовки. Модель включає опис системи основних функцій та задач військово-професійної діяльності випускника ВВНЗ на посадах призначення, його гуманітарних, соціально-особистісних і професійних компетенцій.

Базуючись на цій моделі, навчальні плани, програми навчальних дисциплін та інші навчальні заходи повинні забезпечувати підготовку військових фахівців згідно встановленої *кваліфікації - офіцера військового управління тактичного рівня*. У навчальних планах доцільно збільшити навчальний час на набуття курсантами компетенцій за сучасними методами управління діями підрозділів і частин (за спеціальностями підготовки) в різних ситуаціях, а також за методами прийняття рішень, оснований на останніх досягненнях військової науки в цій галузі.

При використанні методів контекстного навчання створюються сприятливі умови для формування в курсантів актуальних компетенцій. Для цього, починаючи з першого курсу, необхідно переходити від абстрактних моделей із окремих дисциплін до конкретних комплексних моделей, які наближаються до реальних ситуацій, характерних для військ. Для цього буде необхідно ширше застосовувати технологію модульного навчання в рамках

кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Інакше кажучи, в формах навчальної діяльності курсантів необхідно використовувати моделювання цілісного змісту, методів і засобів військово-професійної діяльності при забезпеченні науково обґрунтованих структурно-логічних схем підготовки військових фахівців.

Висновки. Використання компетентнісного підходу до визначення змісту підготовки фахівців та системи кредитів ECTS згідно з принципами Болонського процесу забезпечить створення якісно нових стандартів вищої освіти і дозволить розширити поле майбутньої професійної діяльності випускника ВНЗ.

Модель фахівця, побудована на основі компетентнісного підходу, сприятиме визначенню більш конкретних вимог до знань, умінь, навичок та якостей випускника ВНЗ, що дозволить більш точно та обґрунтовано, на міждисциплінарній основі виділяти модулі в освітній програмі підготовки фахівців та порівнювати освітні програми за модулями, а не за набором дисциплін.

Використання компетентнісного підходу для опису результатів освітнього процесу забезпечить конкурентноспроможність дипломів і ступенів у світлі Болонського процесу, і, безумовно, розширить можливості працевлаштування випускників вищих навчальних закладів у Європі.

Результати дослідження можуть бути поширені при оцінюванні компетентності будь-яких фахівців з урахуванням особливостей їхньої майбутньої діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Визначення ролі фундаментальності в підготовці фахівця при формуванні його компетентності, а також формування повного переліку складових компетентностей кожної групи та їх найменувань.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов. – 17-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1988. – 608с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34 – 42.
3. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20 – 26.
4. Меськов В., Татур Ю. О возможности приобретения гуманитарных компетенций в ВУЗе // Высшее образование в России. – 2006. – № 8. – С.73-83.
5. Чугалин А., Боев О., Кринушова А. Качество инженерного образования: мировые тенденции в терминах компетенций // Высшее образование в России. – 2006. – № 8. – С. 9-17.
6. Вербицкий А. Контекстное обучение в компетентностном подходе // Высшее образование в России. – 2006. – № 11. – С. 39-45.
7. Челпанов О.С., Залкін С.В. Суб'єктно-діяльнісний підхід до підготовки військових фахівців у вищому військовому навчальному закладі. – Х.: ХВУ. 1998. – 40с.
8. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26–31.
9. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. д-ра. фил. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 16 изд., испр. - М.: Рус. яз., 1984. – 797 с.

Челпанов О.С., Комишан А.І., Хударковський К.І.

Діагностика компетентностей випускника вищого навчального закладу

У статті розглядається сутність компетентнісного підходу до визначення змісту підготовки військових фахівців. Сформульовано пропозиції щодо діагностики якості підготовки військових фахівців на основі компетентнісного підходу.

Челпанов А.С., Комышан А.И., Хударковский К.И.

Диагностика компетентностей выпускника высшего учебного заведения

В статье рассматривается сущность компетентностного подхода к определению содержания подготовки военных специалистов. Сформулированы предложения по диагностике качества подготовки военных специалистов на основе компетентностного подхода.

Chelpanov A., Komyschan A., Hudarkovski K.

Diagnostics of Higher Educational Establishment Graduate Competencies

The article deals with the essence of competence approach to content determination for training military specialists. Propositions have been formulated concerning the quality diagnostics of training military specialists that are based on competence approach.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2007р.